

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Ateliér arteterapie

Bakalářská práce

Tvorba a interpretace koláží matek na mateřské a rodičovské dovolené

Vypracoval: Mgr. Jana Dostálová
Vedoucí práce: Mgr. Jana Kouřilová, Ph.D.

České Budějovice 2016

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 24. června 2016

.....

Mgr. Jana Dostálová

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Janě Kouřilové, Ph.D. za cenné rady, ochotu a vstřícnost. Dále děkuji svým kamarádkám za vytvoření tematických koláží.

Tvorba a interpretace koláží matek na mateřské a rodičovské dovolené

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá prožíváním mateřství žen na mateřské a rodičovské dovolené. Teoretická část pojednává o mateřství v životě ženy, jeho různých aspektech a souvislostech. Praktická část se věnuje interpretaci tematických koláží zpracovaných matkami na mateřské a rodičovské dovolené. Cílem práce je porovnání prožívání mateřství prostřednictvím tematických koláží a jejich verbálního sdělení autorek.

Klíčová slova:

mateřství, mateřská dovolená, rodičovská dovolená, koláž

The creation and interpretation of collages made by mothers on maternity and parental leave

Annotation:

This bachelorthesis deals with the experience of motherhood of women on maternity and parental leave. The theoretical part discusses motherhood in a woman's life, its various aspects and contexts. The practical part is devoted to the interpretation of thematic collages produced by mothers on maternity and parental leave. The main goal of the thesis is to compare the experience of motherhood through thematic collages and verbal communication of their authors.

Keywords:

motherhood, maternity leave, parental leave, collage

OBSAH

ÚVOD.....	7
1. TEORETICKÁ ČÁST	8
1.1. Mateřství	8
1.2. Mateřská a rodičovská dovolená.....	8
1.3. Rozhodnutí mít dítě.....	9
1.4. Početí.....	11
1.5. Žena v naději, že bude mít dítě	12
1.6. Porod jako zázrak	13
1.7. Šestinedělí	15
1.8. Mateřská láska a kojení	15
1.9. Rodičovská láska podle Fromma	16
2. PRAKTICKÁ ČÁST	18
2.1. Koláž v arteterapii.....	18
2.2. Zadání tematické koláže	19
2.3. Maminky z mého okolí	20
2.3.1. MILADA	21
2.3.2. PAVLÍNA	23
2.3.3. LADA.....	25
2.3.4. LINDA	27
2.3.5. ŠÁRKA.....	29
2.3.6. GITA.....	32
2.3.7. IVA.....	35
2.3.8. EVA.....	36
2.3.9. HEDVIKA.....	39
2.3.10. Helena	42
2.3.11. VENDULA.....	44
2.3.12. JANA.....	46
2.4. Shrnutí práce s kolážemi	50
ZÁVĚR.....	52
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	53
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	56

Když si žena projde těhotenstvím a porodem, je vždycky jiná, než byla předtím. Je zkrátka proměněná a mnohem víc rozumí životu. Přivést na svět dítě znamená vykoupit se v pramenu života. Frederick Leboyer¹

ÚVOD

Příčinou volby tématu mé bakalářské práce byla aktuální vlastní zkušenost s prožíváním mateřství. Měla jsem silnou potřebu zhodnotit pozitivní i negativní aspekty tohoto období a porovnat je s vnímáním mateřství jiných matek.

Mateřství je považováno za klíčové období v životě ženy a výrazně ovlivňuje její identitu. Pokusím se přiblížit význam a jednotlivé etapy mateřství ženy na mateřské a rodičovské dovolené. Cílem mé práce je náhled na prožívání mateřství několika žen ve zmíněném období, porovnání jejich verbálního sdělení s interpretací vytvořené tematické koláže „Mateřská a rodičovská dovolená“.

Teoretická část se věnuje mateřství obecně, jeho jednotlivým vývojovým mezníkům, z pohledu emočního prožívání ženy, jako jsou početí dítěte, těhotenství, porod a šestinedělí. Vysvětluji pojmy mateřská a rodičovská dovolená. Zmíněna je i mateřská a rodičovská láska.

V praktické části věnuji pár slov koláži v arteterapii. Popisuji postup práce s matkami na mateřské a rodičovské dovolené, způsob zadání tematické koláže a přibližuji skupinu oslovených matek (průměrný věk, počet dětí, délka mateřské a rodičovské dovolené a další kritéria).

Největší prostor v praktické části patří interpretacím tematických koláží, jejichž fotografie jsou vloženy přímo do textu. Autorky jsou představeny v aktuálním kontextu svého mateřství. Moje tematická koláž soubor uzavírá.

Shrnutí práce s kolážemi pojednává o shodných a rozdílných rysech tematických koláží. V závěru jsou zhodnoceny dosažené cíle práce.

---

¹ MAREK, Vlastimil. Nová doba porodní : Život před životem : Porod jako zázrak : První tři minuty a jak dál : přirozený porod jako cesta ke společnosti bez násilí. Vyd. 1. Praha : Eminent, 2002. (63 s.) 263 s. ISBN 80-7281-090-1.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1. Mateřství

„Mateřství je důležitým momentem v životě ženy a dá se předpokládat, že výrazně ovlivňuje její identitu.“² Toto období je ženami složitě vnímáno.

Prožívání mateřství velmi ovlivní představa o roli matky. Představa vychází ze zkušenosti s vlastními rodiči, s vnímáním mateřské role u svých vrstevnic, vlivem společenských a psychologických definic „správné matky“.

Mateřství je označováno jako klíčové období v životě ženy, ve kterém dochází k nejrůznějším pozitivním i negativním prožitkům. Ženy vnímají mateřství jako dar, poznávají svoji bezpodmínečnou schopnost milovat své dítě, svoji sílu, statečnost, trpělivost, odpovědnost, obětavost a moudrost.

Uvědomují si i negativní aspekty mateřství. Cítí se izolované od širší společnosti, nepřetržitá péče o dítě a domácnost je unavuje, bývají často fyzicky i psychicky vyčerpané, touží po klidu a vlastní seberealizaci. Rádi se ve svých myšlenkách vrací na období „před dítětem“, kdy řešily pouze svoje vlastní potřeby.

Mateřství je zkouškou partnerského vztahu, některým ženám naplňuje jejich obraz ženy.

1.2. Mateřská a rodičovská dovolená

Oba pojmy jsou obsaženy v zadání mé bakalářské práce. Jedná se o čas, který žena tráví mimo své zaměstnání, naplno se věnuje zprvu sobě, kdy se připravuje na porod a péči o své nenarozené dítě, po té období po porodu, až do doby, kdy se od dítěte (nebo dětí) vzdaluje, vrací se do zaměstnání a dítě začíná navštěvovat mateřskou školu.

---

² BARTLOVÁ, Petra. Některé aspekty identity matky. *Československá psychologie*, 2007, roč. 51, č. 3, (301 s.) 301 – 311 s. ISSN 0009-062X.

Mateřskou dovolenou nastupuje žena nejčastěji od počátku šestého, nejdříve však od počátku osmého, týdne před očekávaným dnem porodu. Trvá 28 týdnů, tj. přibližně do půl roku věku dítěte, v případě porodu dvou nebo více dětí trvá 37 týdnů. Mateřská dovolená v České republice přísluší pouze ženě, matce dítěte.

Rodičovská dovolená, trvající nejdéle do věku tří let dítěte, plynule navazuje na dovolenou mateřskou, v maximální délce do čtyř let věku dítěte, délku si volí rodič. Nastoupit na rodičovskou dovolenou může i otec dítěte.³

Časově ohraničené období, ve kterém mnou oslovené matky tvořily tematické koláže, budu nazývat pouze pojmem **mateřská dovolená**. Rozšířím jeho časovou platnost už na období, ve kterém jsou některé těhotné ženy doma v pracovní neschopnosti, až do doby, dokud se žena nevrací do zaměstnání a dítě nezačne navštěvovat mateřskou školu nebo jiné vzdělávací zařízení.

1.3. Rozhodnutí mít dítě

Rozhodnutí mít dítě je jedno z nejzásadnějších rozhodnutí, které v životě učiníme. Nelze vzít zpět, je definitivní. Rozhodnutí stát se rodiči, ovlivní již navždy a změní naši životní cestu. Rozhodujeme se v tom okamžiku nejen o nás samých, ale i o budoucím dítěti.

Přijmutí **rodičovské role** je nezpochybnitelným důkazem dospělosti, známkou zralosti. Je to role primárně biologicky podmíněná (předat geny, zachovat rod), ale zároveň i psychicky a sociálně významná. Je potřeba, kromě porození dítěte a péče o něj, ho naučit emočně prožívat, uvažovat, „*adaptovat ho na složitou lidskou společnost, přijmout kulturu svého národa.*“⁴

---

³ PŘIB, J. a kol. *Mateřská a rodičovská dovolená*. Vyd. 2. Praha : GRADA Publishing, 2003, (s. 36 – 37) 156 s. ISBN 80-247-0675-X.

⁴ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem : vývojová psychologie*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2006. (258 s.) 390 s. ISBN 80-7367-124-7.

Rodič je svému dítěti nadřazen, dítě je závislé na jeho péči, je mu podřízené. Člověk zůstává rodičem už navždy.⁵

Negativa rodičovství:

- „Zpomalení kariéry matky.
- Finanční znevýhodnění.
- Omezení osobní svobody – péče o dítě zvláště v útlém věku znamená vysoké nároky limitující životní styl ženy“⁶ (ztráta osobní svobody označena v mezinárodním výzkumu jako hlavní důvod odkládání mateřství).
- Dopad na manželský (partnerský) vztah – „negativní vliv vyčerpanosti a případné emocionální labilitu ženy na sexuální život.“⁶

Dobrovolně bezdětné páry uvedly jako důvody své volby:

- „Rodičovství je nezvratné rozhodnutí, nelze je vzít zpět.
- Některé ženy a muži se obávají, že by nebyli dobrými rodiči.
- Některé páry nechtějí přivést děti na svět, kde hrozí nukleární konflikt a kde jsou další vážné globální problémy.“⁶

Pozitiva rodičovství:

- „Rozvoj vztahů: Mateřství přináší nový, většinou radostný vztah s dítětem a dodává novou dimenzi ve vztahu k partnerovi – žena vidí partnera v nové roli otce, partner svoji partnerku v nové roli matky. Mateřství je také základem pro nová přátelství s jinými matkami a s rodinami, které mají malé děti.
- Osobní naplnění: Mateřství je pro některé ženy také příležitost k sebevyjádření a osobnímu rozvoji, dodává pocit osobní hodnoty eventuelně smysluplnosti života.“⁶
- Dalším důvodem je pokračování rodu – prostřednictvím dětí přesáhne rodina do budoucnosti.

---

⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie : Dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2000. (344 s.) 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

⁶ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Vyd. 3. Praha : Portál, 2012. (str. 157 – 158) 224 s. ISBN 978-80-262-0217-2.

- „Rodičovství je výzva, zdroj podnětů, dává lidem příležitost poznávat sebe i druhého tak, jak by to bez dítěte nebylo možné.
- *Rodičovství je známkou dospělosti (uvádí 79 % žen, 21 % mužů).*“⁶

Načasování **rodičovství** ovlivňuje mnoho faktorů, pro mnohé ženy to není ani tak záležitost rozhodnutí, ale spíš výsledek okolností. Pocit emocionálního nastavení na dítě bývá prioritní. Mladší matky si přejí dítě instinktivně, starší matky, po naplnění ostatních životních cílů, jsou více ovlivněny tikotem biologických hodin (přibližně od 30. roku života).

Starší matky mívají větší sebedůvěru, jsou emočně zralejší, citlivější na projevy dítěte, dokážou rychleji reagovat na potřeby dítěte, jejich přístup k mateřství bývá celkově pozitivnější. Odložení rodičovství souvisí také často s finanční nejistotou, zázemím a nenacházením vhodného partnera.

Zkušené matky různého věku využívají často humor a vtip pro zlehčení obtížných okamžiků. Všechny matky bývají spokojeny se svojí mateřskou rolí, i když mladší prvorodičky vykazují nejnižší úroveň spokojenosti a mladé zkušené matky jsou nejspokojenější. Stáří matek se spokojeností až tolik nesoúvisí.⁷

1.4. Početí

Plození dětí dnes bývá většinou vědomou volbou. Můžeme ho odkládat nebo mu zcela zabránit. Bohužel nesoúvisí pouze s rozhodnutím, které je stručně popsáno v kapitole *Rozhodnutí mít dítě*, cesta k vytouženému dítěti je velmi individuální a ne vždy vede růžovým sadem.

Problém s početím řeší dnes asi čtvrtina párů v České republice. Některé páry otěhotní okamžitě, jiným to trvá několik měsíců či let, některým se to nepodaří nikdy.

---

⁷ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Vyd. 3. Praha : Portál. 2012. (str. 161 - 262) 224 s. ISBN 978-80-262-0217-2.

Nedojde-li k otěhotnění během roka snažení, mluvíme o neplodnosti, definované jako nemoc, která se poměrně úspěšně léčí. Jsou-li léčba i pokusy o umělé oplodnění neúspěšné, partneři se mohou stát náhradními rodiči, požádají-li o adopci nebo pěstounskou péči.

Čekání na vytoužené dítě je psychicky zatěžující pro oba rodiče, odráží se na vývoji partnerského vztahu.

1.5. Žena v naději, že bude mít dítě

O těhotenství se pouze tvrdí, že je nejkrásnějším obdobím života ženy. Přináší s sebou velké změny pro oba rodiče. Způsob prožívání změn je předurčeno kvalitou vztahu, jaký mezi sebou mají muž a žena čekající dítě, a především skutečnosti, zda jde o těhotenství vítané. Plánovaná i neplánovaná těhotenství přináší překvapení pro všechny zúčastněné.

Průběh těhotenství a prožívání mateřské a rodičovské dovolené, i budoucí vztah k dítěti, ovlivňuje způsob, jakým žena, její partner a nejbližší okolí, přijmou onu novinu, že je dítě na cestě.

Početí dítěte je důležitou součástí mužské identity.⁸ Muž je pouze účastníkem zplození dítěte, s ženiným organismem je dítě spojeno po dobu devíti měsíců (40 týdnů).

Těhotenství mění ženu nejen fyzicky, ale i psychicky. „Jiný stav“ doprovázejí časté nevolnosti, střídání nálad, žena mívá neobvyklé chutě, je přecitlivělá, podrážděná, reaguje jinak na okolí i partnera.

Pro ženu je složité vyrovnat se samotným faktem, že je těhotná, že uvnitř jejího těla roste nový organismus, a stane se matkou. Pocity naprostého štěstí se střídají s naprostým zoufalstvím. Reakce souvisí s psychickou zralostí ženy, jejím věkem a sociální a ekonomickou stránkou.

---

⁸ MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Vyd. 1. Praha : Avicenum, 1986. (58 s.) 335 s.

Přirozené jsou i obavy z potratu nebo z nemocí, které by mohly ohrozit plod. Ženy často pochybují o zvládnutí své budoucí mateřské role, zda se dokážou o dítě postarat, bojí se, aby se dítě narodilo zdravé.

Přijít o dítě v těhotenství je možná bolestivější, než neschopnost otěhotnět vůbec. *„Opakovaná zklamání mohou vést u žen k depresivním symptomům, k pocitům ztráty sebehodnoty nebo i k pocitům viny, pokud např. žena dříve prodělala umělé přerušování těhotenství či se léčila na pohlavně přenosnou nemoc.“*⁹

Přibližně v polovině těhotenství se vše zlepšuje, žena začíná vnímat pohyby svého dítěte, hovoří se o komunikaci plodu s matkou, dítě se stává pro ženu individuální bytostí. Tuto zkušenost je možné nepřímo sdílet s otcem dítěte. Budoucí rodiče vybírají jméno pro potomka, představují si, jak bude vypadat, jaké bude mít vlastnosti.

Genetické testy vylučující vývojové vady dítěte znepokojují rodiče ve 20. týdnu těhotenství (dále jen t. t.). S rostoucím bříškem se výrazně mění ženina postava, některé ženy odmítají milostný život, bojí se, že se nebudou partnerovi líbit, příp. se obávají o miminko.

Ve třetím trimestru žena řeší otázky kolem porodu a péče o dítě. *„Těhotenství lze chápat jako období přípravy a postupné adaptace na rodičovství.“*¹⁰

1.6. Porod jako zážitek

Porod je nevyhnutelnou a dlouho očekávanou událostí završující těhotenství. Myšlenky na porod provázejí ženu po celých devět měsíců těhotenství. S blížícím se termínem porodu se v ženě myslí odehrávají nejrůznější obavy z tohoto významného dne. Průběhu porodu, jeho délky, se obávají i ženy, které již rodily. Strach z bolesti, fyzické námahy, možných komplikací je v nerovnováze s touhou po poznání svého dítěte.

---

⁹ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Vyd. 3. Praha : Portál. 2012. (str. 165) 224 s. ISBN 978-80-262-0217-2.

¹⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie : Dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha : Portál. 2000. (350 s.) 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

Ženy se snaží na porod připravit, informují se o alternativních možnostech porodu, rozmýšlí se, kde své dítě přivedou na svět, koho budou mít na blízku. Přílišná informovanost je někdy bohužel na škodu. Ženy tak odjíždějí do porodnice plny obav, zda to zažijí podobně, příp. stejně, jako jejich zkušená kamarádka. Velice zavádějící bývá i líčení celého průběhu porodu muži, otci, kteří u porodu asistovali. Často popisují ženinu bolest dramatičtěji, než samotná žena vnímala.

Důležité je myslet na sebe, své miminko, řídit se instinkty a věřit si. Skutečně je každý porod jiný a ani jedna žena nezažije ve svém životě totožný průběh u svých porodů.

Většina žen touží po přirozeném fyziologickém porodu. Pokud je průběh porodu komplikovaný, porodníci přistupují k akutnímu císařskému řezu, který bývá pro ženy velkým zklamáním, a těžko se vyrovnávají s faktem, že nebyly na blízku svému děťátku okamžitě po narození. Plánovaný císařský řez má snad jedinou výhodou, předem je dohodnut termín operace.

Negativně bývá hodnocen i personál porodních oddělení nemocnic, „*hovoří se o špatném zacházení se ženami, odlidštění a nedostatku úcty.*“¹¹ Prožití porodu se stává rozhodující pro následné pochopení matčiných obtíží při navazování vztahu s miminkem.¹² Ženy, které svůj porod přirovnávaly k nejhoršímu zážitku svého života, se často brání dalším těhotenstvím.

Porod, především prvního dítěte, je vnímán jako významný mezník v životě ženy, navždy se mění její život i uvažování. Končí období, kdy se žena plně rozhodovala podle svých potřeb a představ, a začíná nová, dlouhá, neznámá etapa, ve které se bude plně podřizovat potřebám někoho dalšího.

---

¹¹ GUTMAN, Laura. *Mateřství a setkání ženy s vlastním stínem : Životní krize a emocionální revoluce*. Vyd. 1. Praha : Maitrea, 2013. (50 s.) 301 s. ISBN 978-80-87249-46-8.

¹² GUTMAN, Laura. *Mateřství a setkání ženy s vlastním stínem : Životní krize a emocionální revoluce*. Vyd. 1. Praha : Maitrea, 2013. (41 s.) 301 s. ISBN 978-80-87249-46-8.

Porodem dochází k prvotnímu odloučení od matky, dítě již není její součástí, stává se oddělenou bytostí, nabývá konkrétní podoby, získává pro vždy jméno a místo v srdci svých rodičů.

1.7. Šestinedělí

Období prvních šesti týdnů po narození dítěte je označováno za náročné období, ve kterém se žena vyrovnává s řadou fyzických, psychických i sociálních změn. Zotavuje se po porodu, je emočně rozladěná, adaptuje se na novou životní roli, aktivně se věnuje péči o dítě.

Žena v sobě zpracovává silné zážitky - zvládla porod, chová v náručí své vlastní dítě. Prožívá velké štěstí, ale zároveň je lítostivá, smutná. Obává se, zda obstojí jako matka.

Počátek jedinečného vztahu mezi matkou a dítětem je z velké míry podmíněn prožitkem porodu, prvním setkáním matky a dítěte a průběhem šestinedělí. *„Obvykle to není tak ideální, jak to popisují časopisy a odborná literatura.“*¹³

Příchod nového člena rodiny zasáhne rovnováhu rodinného systému. Proměňují se vztahy mezi partnery, stávají se rodiči, zvykají si na své nové role.

1.8. Mateřská láska a kojení

Největší láska je láska mezi mužem a ženou. Je to stav nejvyšší, který dává vzniku novému životu, narození dítěte, které je základem lásky mateřské, rodičovské.

---

¹³ GUTMAN, Laura. *Mateřství a setkání ženy s vlastním stínem : Životní krize a emocionální revoluce*. Vyd. 1. Praha : Maitrea, 2013. (41 s.) 301 s. ISBN 978-80-87249-46-8.

Mateřská láska se probouzí v těhotenství. Žena vnímá své rostoucí miminko uvnitř sebe, vytváří si k němu vztah, připravuje se na první setkání s ním. Okamžitě po porodu se o miminko začíná instinktivně starat a pociťuje silnou potřebu ho chránit.

Při normálním, fyziologickém porodu bývá v nejvyšší míře produkován „hormon lásky“, oxytocin. Výrazně se podílí na oboustranném vztahu mezi matkou a dítětem. Vylučuje se při kojení, spouští laktační reflex, těsně po porodu udává impuls k zavinování dělohy. Oxytocin je předáván dítěti v mateřském mléku.

Gutmanová (2013) hovoří o kojení jako o způsobu lásky. Je přesvědčená, že všechny matky mají schopnost kojit své dítě.¹⁴ Jsou ženy, které kojit mohou, ale nechtějí, a zároveň i ženy, které trpí výčitkami, protože kojit nemohou. Kojení je výhodné pro dítě i matku. Mateřské mléko obsahuje nejdůležitější živiny pro zdravý růst novorozeněte. Doporučuje se minimální půlrok plného kojení dítěte. Matce pomáhá kojení k rychlejšímu návratu ke své původní váze. Vyžaduje vzájemnou blízkost matky a dítěte, upevňuje se jejich vztah, který vznikl už v době těhotenství.

Mateřská láska není měřitelná, nelze určit, kdy se rodí, a jakých může nabývat hodnot. Některé maminky jsou naplněny láskou okamžikem porodu, u jiných se mateřský cit dostavuje postupně. Pocit mateřství se upevňuje časem, dítě se postupně stává nedílnou součástí naší identity. Milujícími rodiči bývají i ti, kteří dítě adoptovali. Nebyli u jeho porodu, ani jej matky nekojily, i tak rodičovská láska vznikne.

Mateřská láska je nejsilnější v celé lidské i zvířecí říši. Jsou okamžiky, kdy si její sílu a velikost plně uvědomujeme. S narozením dalšího dítěte se mateřská láska nedělí dvěma, ale násobí.

1.9. Rodičovská láska podle Fromma

Fromm (2015) hovoří o „ideálních typech“ mateřské a otcovské lásky.

---

¹⁴ GUTMAN, Laura. *Mateřství a setkání ženy s vlastním stínem : Životní krize a emocionální revoluce*. Vyd. 1. Praha : Maitrea, 2013. (61 s.) 301 s. ISBN 978-80-87249-46-8.

Láska matky, tj. **mateřská láska**, je bezpodmínečná podpora života a jeho potřeb. *Jsem milován, protože jsem*. Matka miluje novorozeně proto, že je to její dítě, ne proto, že dítě splnilo nějakou specifickou podmínku či nějaké specifické očekávání.

Symbolem matky je země, země zaslíbená, líčí se jako „země, která oplývá mlékem a strdím“. Mléko je symbolem první stránky lásky, starostlivosti a podpory, med symbolizuje sladkost života, lásku k němu a štěstí z žití. Většina matek je schopna dát „mléko“, ale jen menšina umí dávat i „strdí“. Aby mohla dát med, musí být nejen „dobrá matka“, ale také šťastný člověk – a tohoto cíle mnoho lidí nedosáhne. Láska matky k životu je stejně nakažlivá jako její úzkost. Obojí má na celou osobnost dítěte hluboký vliv; je dokonce možno mezi dětmi – i dospělými rozlišit ty, kterým se dostalo jen „mléka“, a ty, kterým se dostalo „mléka i strdí“.

V prvních měsících a letech dítě nejtěsněji přimyká k matce, toto spojení začíná před okamžikem porodu, když jsou matka a dítě ještě jedno, i když jsou dva.

Po narození, kdy dítě žije mimo dělohu, je zcela závislé na matce. Později, kdy vztah k matce slábne, nabývá místo něho stále důležitější vztah k otci. Matka dává pocit bezpečí, otec učí dítě potýkat se s problémy společnosti. Matka by si měla přát, aby se její dítě stalo nezávislé a nakonec se od ní oddělilo.

Otec představuje svět myšlení, lidských výrobků, zákonů a pořádku, kázně, cestování a dobrodružství. Otec dítě učí, ukazuje mu cestu do světa. **Otcovská láska** je podmíněná - mohu něco udělat, abych ji získal. *Miluji tě, protože plníš má očekávání, protože konáš svou povinnost, protože jsi jako já*. Otcovská láska by se měla řídit principy a nadějemi. Člověk se ve svém zrání dostane do stadia, kdy je sám sobě matkou a otcem.

Pravý význam mateřské lásky není v lásce matky k novorozeněti, nýbrž v její lásce k vyrůstajícímu dítěti. Láska, která nechce nic pro sebe, je snad nejobtížnější forma lásky vůbec, což je tím klamnější, že své malé novorozeně může matka milovat tak snadno. Právě pro tuto obtížnost může být žena skutečně milující matkou jen tehdy, když umí milovat, když je schopna milovat svého muže, jiné děti, cizí lidi, všechny lidi. Žena, která není schopna lásky v tomto smyslu, může být něžnou matkou,

jen pokud je dítě malé, nemůže však být milující matkou, jejíž prověřovací zkouškou je ochota snášet odloučení – a milovat dále i po něm.¹⁵

2. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1. Koláž v arteterapii

„Koláž (z fr. collage– lepení) je výtvarná technika, která je v arteterapii přínosná svým specifickým způsobem tvorby přijatelným“¹⁶ i pro ty, kteří se necítí být příliš výtvarně zdatní.

Při tvorbě koláže využíváme vystřižených nebo vytrhaných obrázků z novin a časopisů, ze kterých tvoříme nový obraz na papírový podklad. Výhodou je, že autor může v přípravné fázi s jednotlivými výstřižky posouvat, překrývat je, a několikrát obměnit konečnou podobu celého obrazu, dokud není s kompozicí spokojen. Teprve potom jednotlivé části koláže lepí.

Koláž může být ozvláštněna kresbou nebo malbou, doplněna verbálním vysvětlením. Zalíbení v tvorbě tematických koláží může otevřít cestu k jiným výtvarným aktivitám a tak lze dosáhnout výtvarného posunu.

Autor promítá do koláže vnitřní nevědomé obsahy v symbolické podobě. Koláž *„vypovídá o představách a osobních teoriích prostřednictvím metafor.“¹⁷*

---

¹⁵ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Vyd. 11. Praha : Portál, 2015 (str. 45 – 50, 53 – 56) 136 s. ISBN 978-80-262-0806-8.

¹⁶ LHOTOVÁ, Marie. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*. Vyd. 1. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2010 (62 s.) 199 s. ISBN 978-80-7394-209-0.

¹⁷ KOUŘILOVÁ, Jana, MAZEHOVÁ, Yvona. *Příprava učitelů a aktuální proměny v základním vzdělávání. Příprava učitelů a aktuální proměny v základním vzdělávání : České Budějovice 15. a 16.9.2005 . Vyd. 1. České Budějovice : Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 2005. (134 s.) 198 s. ISBN 80-7040-789-1.*

2.2. Zadání tematické koláže

O nalepení tematické koláže jsem požádala své kamarádky, maminky, z nichž většinu znám od doby, kdy maminkami ještě zdaleka nebyly, a období mateřství v našich životech nastalo ve stejném, nebo nepatrně odlišném, okamžiku.

Ochotně se ujaly jasně zadaného úkolu: VYTVOŘTE **KOLÁŽ** NA TÉMA „MATEŘSKÁ A RODIČOVSKÁ DOVOLENÁ“. Všem jsem objasnila tvorbu papírové koláže, doporučila materiál (podklad velikosti A2) a ve většině případů jsem dala k dispozici i spoustu barevných časopisů, abych jim ulehčila sběr podkladů a mohly věnovat čas především k tvoření.

Jak jsem se již zmínila, všechny maminky, které se svojí koláží podílejí na této práci, osobně důvěrně znám a v období klíčovém, mateřství, jsme si často sdělovaly, a v menší intenzitě sdělujeme do dnes, své aktuální dojmy a pocity. Přesto došlo díky předanému zadání, k obnovení starších obsahů, které se vnímaly nyní, s odstupem a nadhledem k tehdy prožívanému, jinak.

Maminky pracovaly na kolážích individuálním tempem, doma, bez mé přítomnosti, jejich díla se ke mně dostávala postupně a s každou z autorek jsem s předáním koláže zhodnotila její pocity při práci, pojmenovaly jsme jednotlivé části koláže, nechala jsem si obsadit nalepené figury a zdůvodnit jejich důležitost a umístění v obraze.

O každé ženě jsem si poznamenala podstatné informace, které jsem považovala za důležité k pochopení širších souvislostí s prožíváním popisovaného období. Přehled základních informací je zpracován v tabulce.

Mé zápisky se týkaly údajů o rodičích - věk, rodinný stav, vzdělání, profese matky a otce dítěte; dále těhotenství, včetně informace o počtu dítěte, průběhu celého těhotenství, jeho zakončení porodem - termín, místo, samotné prožívání porodu, přítomnost blízké osoby atd. Zmiňované bylo i období těsně po porodu (možné poporodní komplikace matky nebo dítěte, nástup kojení, šestinedělí).

Ženy popisovaly, jak vypadají jejich dny s dětmi, nakolik do jejich programu zasahuje aktivně otec dítěte, příp. jiné blízké osoby, hlídání dítěte prarodiči či chůvou,

matčiny samostatné aktivity; čemu se rodina věnuje, když je pohromadě; jak funguje celá domácnost, zda otec zastane nějaké domácí práce atd.

Maminky sdílely i plány brzké budoucnosti – blížící se návrat do práce, těhotenství s dalším dítětem aj. Nejedna z nich mluvila o různých zátěžových situacích, se kterými se musela vypořádat. Zajímal mě jejich nejkrásnější a zároveň nejhorší zážitek na mateřské dovolené.

2.3. Maminky z mého okolí

Chtít po maminkách na mateřské dovolené nalepit koláž je základní kámen úrazu. Nemají čas, jsou unavené a často se ohradily, že mi „to“ nechtějí zkazit... To byly nejčastější okamžité odpovědi, když jsem za nimi se svým „bláznivým“ nápadem přišla. Nakonec jsem byla velmi překvapená, sešly se mi koláže od jedenácti maminek a jedna z nich nalepila po narození druhé dcery, ze zvědavosti, ještě jednu. Moje tematická koláž soubor doplňuje.

Osloveny byly i maminky s více než dvěma dětmi, příp. maminky dvojčat. Tyto ženy se do tvoření z důvodu náročného denního programu s dětmi nezapojily.

Průměrný věk maminek, o kterých budu psát, je 32 let (nejmladší má 26 let, nejstarší 37 let). Skoro všechny maminky dosáhly nejvyššího vzdělání vysokoškolského, jedna je absolventkou vysoké odborné školy, dvě mají maturitu – z nich jedna je i vyučená.

Partneři žen dosahují průměrného věku 36 let, nejstaršímu je 53 let, nejmladšímu 29 let. Všichni partneři žijí ve společné domácnosti, až na jeden pár všichni v manželství.

Zmínění partneři rodičovství plánovali. Třem ženám se podařilo otěhotnět okamžitě, třem do půl roku a třem do roka. Dvě ženy se po neúspěšných pokusech během tří až čtyř let rozhodly pro umělé oplodnění, které v obou případech také nebylo úspěšné. Záhy otěhotněly přirozeně. Jednalo se o ženy, jejichž partneři mají z předchozích vztahů děti: jeden muž dvě dospívající dcery, druhý dospělého syna.

V době nalepení koláže jsou na své druhé mateřské dovolené čtyři ženy, včetně mě; dvě ženy se starají o své první dítě a zároveň čekají druhé, čtyři ženy mají pouze jedno dítě, dvě ženy jsou pouze těhotné.

Čtyři ženy porodily své děti přirozeně, dvěma byl naplánován porod císařským řezem, ostatní podstoupily císařský řez akutní. Děti byly narozeny v termínu porodu, dvě ženy rodily ve 37. t. t., jedno miminko se narodilo ve 29. t. t. Všechny ženy rodily v porodnici, otcové byli porodům přítomni, až na jeden případ, u všech rodiček. V případě císařského řezu byl otec ten z rodičů, koho dítě vidělo dříve.

Všechny ženy své děti kojily (nebo stále) kojí. Liší se délka kojení (6 týdnů – 2,5 roku věku dítěte).

Do okruhu mých blízkých patří i žena, která prodělala několik spontánních potratů a nakonec se stala maminkou dvou synů, z nichž jeden je adoptovaný a druhý je v pěstounské péči.

Pozn.: Kurzívou je níže psáno, co autorky řekly o své koláži sami. Vzhledem k tomu, že poslední koláž, uzavírající tento soubor, je moje, text je kurzívou psán celý. Jména maminek byla pozměněna, zachována jsou začáteční písmena křestních jmen.

2.3.1. MILADA

Milada (34 let, SŠ, rejstříková vedoucí u soudu) je v pátém měsíci těhotenství. Po té, co se jí nepodařilo tři roky otěhotnět, přistoupila s partnerem na možnost umělého oplodnění, nevyšel ani druhý pokus. Nakonec otěhotněla přirozenou cestou. S partnerem (40 let), který má z předchozího vztahu již dvě dospívající dcery, žije v domě v malé vesnici, kde trávila dětství u své babičky.

Vzhledem komplikované cesty k otěhotnění je na rizikovém těhotenství a tedy již tři měsíce doma. Svůj stav si pochvaluje, dlouho se na něj těšila a často již ani nedoufala, že někdy těhotná bude. Stěžuje si na fyzické obtíže spojované s pohybem – otoky nohou, bolest kyčlí, cítí se unavená.

Své myšlenky věnuje miminku, věří v jeho zdravý vývoj, občas mívá obavy z porodu. Partner se o Miladu velmi zajímá a zdá se, že má o ní i miminko větší strach než ona sama.

Obr. 1: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Milada

Koláž (obr. 1) je pokryta barevnými, nůžkami ostříženými obrázky. Některým obrázkům autorka ponechala část podkladu, které mohou být vnímány jako zvýrazněná ohraničení.

Podklad koláže tvoří velký obraz domu. Vše se odehrává v uzavřeném známém prostředí. V levém horním rohu autorka nalepila *dospělé nohy vyčuhující z pod peřiny a červené srdce s hodinovými ručičkami*. Chtěla vyjádřit *hodiny snažení o miminko. Později jsou dospělé nohy doplněny o dětské*. Dále, nahoře, do středu umístila pozitivní těhotenský test v mužské ruce jako *počátek těhotenství*, ženu na váze se zeleným jablkem v ruce, protože s těhotenstvím *se přibírá na váze*. V pravém horním rohu, kde muž sahá ženě na těhotenské břicho jako *čekání*. S tím může souviset pás růží lemující pravou stranu obrazu, jako časová výplň, protože Milada tráví čas čekání na miminko doma.

Ve středu koláže je nalepen *obrázek s otazníkem, chlapečkem a holčičkou*, autorka uvažuje o *pohlaví miminka*. V bílém pásu vykukují z technických *plánů* na dům tři hlavy: *maminka, tatínek a uprostřed v srdci chlapec*.

Autorka je natolik naladěná svými myšlenkami na *miminko*, že ho nalepila do levého dolního, identifikačního, rohu. *Sebe vnímá* jako jeho protějšek (*tmavovlasá žena*, v bílém, s těhotenským bříškem), v levém dolním rohu. Jsou barevně sladění.

Milada popisuje spodní pás obrazu jako *dějovou linii*: těhotná žena, příprava pokoje pro miminko, porod, šťastní rodiče s miminkem.

Lze uvažovat, že mužská ruka nahoře ve středu obrazu se nabízí jako reprezentace Adama Evě? Eva se ale dívá jinam, v ruce má zelené (nezralé) jablko, bojí se, že přibere (celý život řeší Milada svoji váhu)?

2.3.2. PAVLÍNA

Budoucí maminka Pavlína (26 let, VŠ, učitelka v mateřské škole) má dva týdny do termínu porodu svého prvního dítěte. Do práce již nechodí tři měsíce. Otěhotněla okamžitě, když se s manželem (29 let) rozhodli pro založení rodiny.

Nemluví o mateřství, ale o těhotenství, které zhodnocuje jako krásný stav. Kromě občasné únavy, zvláště na začátku těhotenství, neměla žádné zdravotní obtíže. Velmi se obávala předčasného porodu, protože její sestra porodila před rokem miminko ve 30. t. t.

Teď už si pouze přeje, aby její porod byl stejně pohodový jako celé těhotenství. Nejen ona s manželem, ale i jejich velké rodiny, se těší na miminko.

Koláž (obr. 2) je vystavena jako obraz s prostorovou hloubkou. Dvě třetiny krajiny pokrývá tráva s květy, navazuje modrá obloha. Obraz působí klidně, až harmonicky, tak jako autorka vnímá své těhotenství. Jednotlivé obrázky jsou dokonale obstřížené, přesně podle obrysů postav a předmětů. Nikde nejsou zanechaná zbytečně bílá místa, výstavba koláže byla určitě předem promyšlená.

Dominantní je nahé miminko (s náušničkami v uších) v prvním plánu, které autorka označila jako *svoji holčičku* natahující ruku k velkému bíločernému budíku. Budík má design kůže zvířete, které dává mléko, může v autorčině mysli docházet k uvědomění potřeby vyživování dítěte mateřským mlékem. „*Čekáme, až si řekne, až zapípá budík*“. Žena uprostřed obrazu v mateřské fialové je autorčina sestra, jde vedle

cesty, provází Pavlínu celým těhotenstvím; je také maminka, ročního dítěte, s autorkou bydlí v jednom domě. (Mladé ženy v koláži jsou si podobné, liší se barvou vlasů.) Zmíněná cesta těhotenství začíná v bílém posvátném chrámu neposkrvněného početí?

Obr. 2: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Pavlína

„Vlevo nahoře děj začíná (jako minulost) černou siluetou mileneckého páru. Odlétávající chmýří z pampelišky jsou semínka, ze kterých je počato naše miminko“. Na nebi letí čáp (opačným směrem), fialový otazník jako visící otázka, zda se narodí holka (růžová) nebo kluk (modrá) teniska.

Pavlína se na obraze nalepila i se svým manželem *ještě jednou*, vlevo s odhaleným těhotenským bříškem, které ozdobila červeným srdcem (*miminko z lásky*), od břicha dolů je žena ponořena do vody (plodová voda, blížící se porod) – přístup jako do bazénu, ale v pozadí moře. Manželovi chybí nohy, jeho tělo je zakryté ultrazvukovým obrázkem miminka.

Starší pár pod bazénem autorka označila jako své *rodiče*, kteří jsou jim na blízku, *bydlí vedle nich v domě*, stejně jako její *prarodiče*, které nalepila vlevo dolů i s nápisem *Prarod*. Manželovi rodiče nalepila autorka na terase (do ohrádky) nad vodu, za

manželova záda, jsou opticky menší, vzdálenější, *bydlí 18 km od nich*. V autorčiných představách možná ideální vzdálenost tchyně a tchána.

Své *rodiče* autorka nalepila k sobě do pravého dolního rohu. Otec matku jakoby strká ven z obrazu? Identifikační místo je porostlé skalkou se čtyřmi oblázkovými kameny. Tyto čtyři prvky mají rodiče za zády. Připomínají autorce něco? Co zdělila ze svých rodičů? Ptát bychom se mohli i na majitele odloženého slaměného klobouku (koruny). Ukrývá se něco pod ním? Kdo si ho nasadí? Kdo bude šéf?

Autorky bychom se mohli dál ptát, nakolik zasahují do jejího soukromí její a manželovi rodiče a prarodiče? Opravdu je chce mít tak na blízku? (Pod prarodiče nalepila velmi špičatou trávu z pevného papíru.) Kam přivede své dítě, (všechno se odehrává v otevřené krajině), kde mají s manželem svůj prostor, svůj domov?

Pavlína se nijak nevyjadřovala k samotnému procesu tvoření koláže, je studentkou arteterapie, tato koláž není jejím prvním dílem.

2.3.3. LADA

Čerstvá maminka Lada (30 let, VŠ, kreditní analytik) má čtyřměsíčního syna, který se narodil neplánovaným císařským řezem v termínu. Lada otěhotněla do půl roku, kdy se s manželem (33 let) rozhodli stát rodiči.

Jako nejhorší zážitek popisuje průběh šestinedělí, špatně se jí hojila pooperační rána, obávala se o miminko, byla velmi unavená. Nedařilo se jí plně kojit své dítě, po šesti týdnech se rozhodla pro umělou výživu miminka.

Jejich dny jsou zatím každý jiný. Když není manžel v práci, chodí na procházky, sám občas pomáhá v domácnosti. „*Po ruce*“ jsou obojí prarodiče, přestože Ladiny bydlí 150 km daleko.

Uvedla: „*Mateřství je super, užívám si ho, cítím se spokojená, naplněná*“. Plánuje studium a do dvou let sourozence pro syna.

Koláž (obr. 3) je nalepena na pevný podklad většího, než doporučeného, formátu. Mezi jednotlivými obrázky jsou prázdná místa. Koláž působí jako nástěnka, kdy každému obrázku je dán vlastní rám z barevného podkladového papíru. Obraz má

určitě svojí logiku. Autorka na karton nejdříve nalepila barevná pole, kterými oddělila spolu *související obsahy*. Do barevných oblastí nalepila malé oddělené, většinou pravouhle obřezané obrázky nebo obrázky obřezané s ponecháním obrysové linky, které působí jako by byl obraz v bublině.

Obr. 3: Tematická koláž (papír, karton 93 x 42 cm, orientace na šířku), autorka Lada

Vlevo nahoře vidí autorka *sebe s manželem a se synem*. Velkou modrou soupravu oblečení pro miminko nalepila *na ozdobu*. Do červeného a oranžového pole umístila věci, které *nakupují pro miminko*. Na světle hnědý podklad dala předměty, které souvisí s *činnostmi, které musí být, ale nebaví jí teď dělat, radši si hraje se synem* (vaření, žehlení, praní...). Do modrého vlepila, *co má ráda* – čokoládu, hudbu, kolečkové brusle. Světle zelená je oblast věnovaná *touze po studiu účetnictví a řízení podniku*. Tmavší zelená obsahuje řadu malých obrázků, které společně nesouvisí a působí jako diapozitivy. Na těchto miniaturách bývají rodiny s dětmi (jedou na kole, hrají si na pískovišti u moře, lyžují atd.) nebo krajiny z různých koutů světa. *Těší se, až se budou jako rodina věnovat zmíněným aktivitám a podnikat výlety*.

Růžová, která vyplňuje značnou část pravé strany koláže, zabývá se Ladinými, až naivními, představami velmi vzdálené budoucnosti. V obrázcích si *představuje své děti, jak chodí do školy, dospívají, stávají se sami rodiči*.

Do lyžaře v horách autorka obsadila *své dítě, které si bude užívat života*. Hasič v autorčiných očích představuje *dobrého člověka a takové budou její děti*.

Ladin manžel je dobrovolným hasičem, náleží mu také modré pozadí, jako oblasti, kterou autorka nazvala, *co mám ráda*. V obraze došlo k prohození rolí. Autorka na straně protějšku – žlutá, racionální, toho o sobě nechtěla moc říct (pár malých většinou infantilních prvků). Spoléhá na svého manžela, hasiče, který ji z toho všeho zachrání. Do roviny ideálu umístila velký, bílý (manipulace pro sebe) obraz rodičů s miminkem.

2.3.4. LINDA

Linda (32 let, VŠ, učitelka, absolventka AA) otěhotněla plánovaně do roka, od okamžiku, kdy se s manželem rozhodli mít dítě. Do práce přestala chodit dva měsíce před termínem porodu. Je maminkou pětiměsíční holčičky, která přišla na svět normálním vaginálním porodem za přítomnosti otce (35 let), v termínu. Stále kojí.

V šestinedělí jí začala bolet zápěstí, bolestí nemůže ani spát. Nerada vzpomíná na období, kdy jí pediatrička nutila do příkrmování dcery z důvodů, že neroste. Po příchodu manžela večer z práce má pro sebe hodinu čas, kdy se věnuje čtení, malování, cvičení, šití. Otec dceru za Lindiny asistence koupe, po usnutí mají manželé čas na sebe. Všichni chodí společně na procházky, vaří, manžel pomáhá s úklidem, nakupuje. Manželova maminka bydlíci „přes zahradu“, hodně pomáhá, Linda u ní přes týden obědvá.

Své mateřství Linda charakterizovala slovy: *rodina, vývoj, spánek, být venku, dovolená*. Brzy plánuje znovu otěhotnět.

Na první pohled je poznat, kde v koláži (obr. 4) je samotná autorka, její tělo vychází z pravého dolního rohu koláže, naklání se ke středu, směrem k *manželovi*, který se jí chystá *políbit* (otevívá na ni pusou). Linda má dolepovaná záda, stejně tak ruce; ruce nejsou její – stěžovala si na *bolest zápěstí*, má pocit, že *neunese svoji dceru*. Růže na autorčině těle v pravém rohu obrázku mohou mít souvislost s jejím přiznáním, že *nemá chuť na sex*.

Linda je otočená zády ke své *matce* v bíločerném oblečení, kterou *nemá ráda*. Viní ji z toho, že nemohla otěhotnět, protože *matka se nechtěla stát babičkou*. (Matka

působí nehybně, autorka ji zabila tím, co řekla? Proč ji má na zádech? Mohl sám autorčin nezralý výrok o matce blokovat cestu k jejímu otěhotnění, když se sama chtěla stát matkou a takto přistupovala, jako dospělá, ke své vlastní matce?) Matku vidí černobíle? Cítí ji v zádech? Slovenský herec nalepen v blízkosti matky, je *Lindin otec*, který je také *Slovák*.

Obr. 4: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Linda

Nad rodiči je umístěn malířský stojan a kufřík s uměleckými potřebami – Linda se už od *dělství věnuje výtvarnému umění*.

Lindina *tchyně*, nalepená jako Marta Kubišová, má v autorčině životě teď velký význam, pomáhá mladé rodině, je jim *nejbližší* (*přes zahradu*, nalepená za zelenými lístky). Její význam je umocněn velikostí, umístěna je vedle svého syna.

Tchyně žije v domě se svojí *dcera* – blondýna s deštníkem (má na sobě žluté sako a fialové doplňky; rukou se dotýká své matky) – a jejím *přítelem* (drží nad svoji přítelkyní deštník jako ochranu před možným otěhotněním?). Lindina švagrová by už ráda měla také dítě, ale přítel odstrkává svoji pravou rukou vajíčko. (Vajíčko by mohlo

patřit švagrové, je na něm namalovaný motýl v barvách, jako má švagrové oblečení na sobě.) V koláži na stole jsou umístěna celkem tři růžová zdobená vajíčka (jedno je skoro schované za přítelem Lindiny švagrové) – Linda si přeje s manželem tři děti.

Na tmavém stole v levém rohu leží červená kytice (asi) tulipánů. Před dvěma lety zemřel Lindin tchán, stůl může připomínat pomník s květinou. Mezi živými již také není Lindina babička, nalepená jako královna Alžběta II., která je také zdobená červeným květem. Lindina dcera zdělila po této babičce jméno, nalepené jsou v těsné blízkosti.

Tři ženy u stolu autorka označila jako *setkání s kamarádkami*. Chladná krajina se zoraným polem autorce připomněla zimu. V tomto období přestala v těhotenství chodit do práce a nazvala ho jako *poslední relax* (pojmenování v rohu obrazu, dle časopisu, odkud obrázek vystřihla). V období po porodu nestíhala vnímat plynutí času, *čas* byl pro ni *zastaven (zamrznutí v čase)*, věnovala se naplno dceři. Rozkvetlý šeřík pro Lindu symbolizuje *narození dcery*.

Prostřený modrý stůl měla autorka už léta mezi svými výstřižky, ale až nyní našel své místo v této koláži. Může představovat místo klidu, posezení u jídla, odpočinek.

Dolní polovina koláže je přeplněna lidmi. Autorka ve svých myšlenkách utíká do míst, kde je prázdno, nejsou žádní lidé.

Linda do koláže nenalepila svého bratra, v současné době spolu *nekomunikují*. Lepení této koláže pro ni mělo osobní význam, uvědomila si důležité *ženy rodu, jejich postoje k mateřství*.

2.3.5. ŠÁRKA

Šárka (37 let, VOŠ, fyzioterapeutka a cvičitelka) je nejstarší maminka, která je zapojena se spojím koláží do mé práce. Je na svojím druhé mateřské dovolené s dvouletým synem, kterého má v pěstounské péči od jeho jednoho roku věku. Má ještě staršího syna (10,5 let), kterého adoptovali jako tříměsíční miminko. Kdysi prodělala několik spontánních potratů, vždy do 8. t. t., a podstoupila asistovanou reprodukci.

Při této, ani při předchozí mateřské dovolené, nepřestala Šárka nikdy pracovat. Její péče o syny je tady vyvážená aktivní prací, věnuje se zdravotnímu cvičení. Se syny tak tráví v podvečer čas otec (40 let), dává je spát, přes den je mladší syn hlídán chůvou (hlídací slečna) nebo babičkou. I otec dětí doma vaří, pere, uklízí, stará se o zvířata, dům. Celá rodina chodí společně na procházky, jezdí na výlety a za prarodiči.

Největší zátěž pociťovala Šárka, když si syna přivezli domů z kojeneckého ústavu, trvalo několik měsíců, než se celá rodina zaběhla v novém režimu, zvykli si na sebe. Syn byl ustrašený, vše bylo pro něho nové, byl na ní dost závislý a nemohla si dovolit se od něho vzdalovat. Časem se to ustálilo a opět se mohla v menší míře věnovat práci a sama sobě (sportuje, věnuje se dalšímu vzdělávání ve svém oboru).

Přestože své děti neporodila, je přesvědčená o tom, že ví, co je mateřská láska.

Obr. 5: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Šárka

Koláž (obr. 5) je pokryta převážně čtvercovými nebo obdélníkovými obrázky různých velikostí, pár obrázků je obstřihnuto do nepravidelného tvaru (jako by byly zachovány rámy jednotlivým výstřížkům, působí ohraničeně, nepropustně).

V obrázcích jsou buď samotné ženy (při nějaké činnosti nebo vyjadřující jasně zřetelné emoce), maminky s dětmi nebo rodiče s dětmi; dále části nábytků, obytných místností.

Levý horní roh označila Šárka jako *stresy*, doplnila konkrétně: *řvaní* (žena v oranžovém), *zoufalství* (dívka s panenkou). Vzpomínala na dobu, kdy poznala svého manžela (ve svých 20 letech), dělilo je 120 km, ona bydlela u rodičů a *cítila se jako ve vězení*.

Vytržená stránka z diáře představuje *plánování*, se kterým souvisí *nestíhání*. *Pak dochází k výbuchu* (vodopád), *vše přeteče a řve na děti*. Žena s hrncem jako *vaření*, u kterého je *pohoda*. (Souvisí i nalepené obrázky třech kuchyní vedle květiny z mraků). *Všichni si každý den čtou*. Zahradní posezení pod slunečníkem na terase je Šárčina *vysněná relaxace*.

Nahoře vlevo, vedle smutné dívky s panenkou, jsou mračna jako květina, která dle autorky souvisí se zachraňujícím *Bohem*, přináší *pohodu, harmonii*, cítí se *zklidněná*. *Ráda se koupe ve vaně s knihou v ruce*.

Nahé dětské nohy a dospělé ruce pro autorku představují *něžné mateřské doteky*. S tím souvisí i obrázek ležící matky, která nad sebe zvedá své dítě (obrázek je otočen o 90°) – *se svým synem pobývají často na posteli*. Průhledy do krajin bez figur, květináče... to vše *má autorka ráda*.

Ve středu koláže je černobílý obrázek mileneckého páru, který autorka s jistotou označila jako za nejhezčí zobrazení *sebe a svého manžela*. Je to jediný šedivý obrázek, lze ho vnímat jako vzpomínku. Mladý pár na výletě s mapou v ruce je *sama autorka s manželem*, ukazatel „domů“ vysvětluje, že *se domů rádi vrací*.

Celá rodina pohromadě je dle autorčiných slov nalepená dole (jeden z největších výstřižků), společně si čtou na gauči.

Autorce je nejvíc podobná žena ve výskoku v pravém horním rohu, tato žena je v obrázku jediná s celou postavou. Jedná se o sportovní ženu, nabitou energií, která se raduje ze života.

Žena s kolem (pod) otočena do krajiny, hledící do mapy, je také *sama autorka*. (*Nedařilo se jí najít obrázek, kde by na kole byla sedačka s dítětem.*)

Černý pes s otevřenou tlamou v dolním pravém rohu je velmi podobný *Šárčině feně*, která se k ní před lety zatoulala jako opuštěný sirotek.

„*Jen jako, nevěděla jsem, co tam dát*“, tak komentuje obrázek s kulatým akváriem uvnitř s jarními květy fialových kosatců a poupat světlých tulipánů, se dvěma rybami – jedna mrtvá, druhá porcelánová, také mrtvá, v pravém dolním rohu obrazu.

Prázdné akvárium může být ženina „nenaplněná děloha“, chybí plodová voda, ve které by mohly plavat ryby. Autorce je dobře na obrázcích, kde je sama – kde vyskakuje, kde sama plánuje, kam pojedje dál. Ve vaně leží sama jako v plodové vodě. Svíčky hoří za její nedonošené děti? *Věří, že se s nimi potká v nebi*, zde má jejich nahé malé nožičky. Lze vnímat jako obřad loučení s nenarozenými dětmi, kdy jejich duše stoupají do nebe (květina z mraků přesahuje okraj obrazu).

Manželovi „nabízí prázdný hrnec“, staví ho na knihy, protože v nich „všechno“ vyčtou (*vždy se zavalovaly populárně naučnou literaturou s tématikou lepších, úspěšných zítřků*).

Možná je fajn plánovat si plodné dny, ale před „gejírem“ (oplodňujícím deštěm) se neschovávat pod deštník. Potom se opravdu může stát, že vše bude krásně připraveno, ale židle budou čekat na obsazení.

Autorka již několik let řeší pořízení nové kuchyně, proto nalepila různé obrázky z kuchyňských studií. Maličký obrázek, pod nimi, nazvala *pohodou*. Při pohodě se lidé k sobě otáčejí zády?

Lepení koláže autorce nečinilo žádné obtíže, nijak se s tím „*nepárala*“, *nalepila, jak jí to pod ruku přišlo*. Projevila zájem o následné další vedení. Doporučen jí byl akvarel Matka a dítě.

2.3.6. GITA

Gita (32 let, SŠO, kadeřnice) je necelé dva roky na své druhé mateřské dovolené s ročním synem. Prvnímu synovi bude zanedlouho šest let. Obě své děti plánovala, otěhotněla okamžitě a rodila císařským řezem (prvního syna neplánovaně, druhého plánovaným císařským řezem). Obě děti se jí podařilo kojit šest měsíců.

Dalo by se říci, že kromě období těsně před porody a obou šestinedělí, nikdy nepřestala pracovat. Svě kadeřnictví má v domě svých rodičů, takže do práce vždy jezdili s ní a prarodiče se o ně starali. Rodiče manžela (34 let), žijící s nimi v jednom domě, o vnuky neprojevují zájem.

Dva dny v týdnu nepracuje, užívá si plně své děti, stará se o domácnost. Za nejhorší považuje na únavu z nevyspání, období, kdy byly děti nemocné a vyžadovaly její nepřetržitou přítomnost. Otec nakupuje, stará se o dům a zahradu, s dětmi si hraje, když je doma. Gita je ráda, že nezůstala pouze u jednoho dítěte, její děti se vnímají jako velcí bratři, kteří mají jeden druhého.

Gita mluví o mateřství jako o velmi náročném období, kdy je potřeba vše zorganizovat, což se jí daří. Nejen děti, ale i manžel a prarodiče, jsou pro ni důležití, přeje si, aby byli všichni zdraví. Děti jí naučili trpělivosti a až díky nim zjistila, jak moc je silná, kolik toho zvládne. Ví, že s dětmi je velká práce, ale bez dětí si život už nedokáže přestavit, pociťuje velké štěstí, je plna lásky.

Obr. 6: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Gita

Gita přistoupila k lepení koláže (obr. 6) zodpovědně a rázně, jako ke všemu, co dělá. Představila si obraz jako *system střídání ročních období*, ale nedařilo se jí najít

úplně *vhodné obrázky*. Obrázky jsou stříhány pravoúhle, skoro všechny doplnila verbálním popisem, *aby to bylo vše jasné*. Práce na koláži ji bavila. Když byla s obrazem hotová, zjistila, že v něm chybí její otec a sestra, kteří se také starají a jsou jí velmi blízcí.

Ve středu koláže v horní polovině je koš s ovocem a zdravou výživou, *ráda by se tak stravovala, ale manžel by si nepochutnal*. Řeší hubnutí – *Je třeba si udržovat štíhlou linii*. Důležitý je rodinný dům, o který se stará, a auto. Dům vypadá prázdně, asi jsou všichni v práci a děti s nimi.

Jaro začíná v levém horním rohu s květinou, velikonoční výzdobou; popisek: *Když na nás dýchne jaro, je hned lepší nálada... V letním čase je umístěna, mezi svými vnuky, Gitina maminka, která se nejvíc stará o vnuky*.

Do pravého dolního rohu umístila, *co má ráda: Věci, které miluju...* (Čokoláda, káva, moderní elektrospotřebiče, přeje si robotický vysavač.)

Pravý roh nahoře je obdobím podzimu, děti začínají chodit do školy, v obraze: *Máme rádi kamarády*. Pod začíná zima: *Gita* je i na sáňkách opět napřed před svým *manželem*. *S lopatou pracují synové*. Vedle sněhuláka je kreslený vánoční stromek a autorčin nápis: *Vánoce jsou pro nás nejkrásnější svátky*.

Má práce je oáza klidu, píše autorka u fénu a kulmy na vlasy. Vedle je *sama autorka* v červeném s lakem na vlasy a neznámou modelkou z kadeřnického školení, kterých se zúčastňuje i během mateřské dovolené. *Gita* ale nenosí brýle; brýle jsou i při levé straně koláže – růžové brýle, s nápisem: *Ráda si občas nasadím růžové brýle*. A pracuje klidně dál! Často si telefonuje – nalepený mobilní telefon: *Je to fajn, mít neomezený tarif s kamarádkami*.

Ubrečené dítě *by mohlo být její, nemá ráda, když se děti u stříhání vztekají*. Nebo jsou její děti nešťastné, když pracuje? Ona to nevnímá, má nasazené brýle?

Možná, že autorka až moc myslí – text, *Musli hned tři*, ve středu obrazu. Měla by méně myslet!?

Iva pojala koláž (obr. 7) naprosto odlišně než ostatní maminky. Zkombinovala lepené obrázky z časopisů s akvarelovou malbou. Její koláž je jediná na výšku. Autorka těsně před porodem nezapře své výtvarné schopnosti.

V namalovaném slunci je nalepena podobizna jejího tříletého *syna, kolem kterého se vše točí*. Mezi paprsky jsou přilepeni *všichni nejbližší: obojí prarodiče, otec dítěte, dvě tety a dva strýcové*. Při lepení *nevěnovala pozornost*, zda jsou osoby v obrázku podobní těm skutečným. Sluneční paprsky jsou doprovázeny nápisy – synovými „*hláškami*“, které u nich v domácnosti „*zlidověly*“.

Dům v obraze neodpovídá jejich skutečnému domu, ale „*nejvíc se tam hodil*“. Skupinka lidí pod domem představuje *rodinu*, níž jsou kamarádky a na spodním obrázku je syn s manželem.

Autorka je v koláži největší, hlava je tvořena vystřiženými obrázky několika žen, z nichž každá vyjadřuje jiné ženino *přání* nebo *ženskou roli*: *touha spát, touha vypadat jako člověk, matka jako uklízečka, vychovatelka (se zdvihnutým ukazováčkem), kuchařka*. Nejvíce se jí podobá *žena s pánví*, která je ale jediná vzhůru nohama. Krk, spojení myšlení a těla, je jediný dokreslen pastelkami. Sluneční paprsky pronikají až do Iviny hlavy – syn může mít na její myšlení obrovský vliv.

Manžel kryje Ivě záda, aby se mohla věnovat dětem a nemusela řešit existenciální záležitosti. Manžel ale spí, zdá se mu o své manželce jako o modelce? Jeho ruka objímá sevřenou pěstí autorčino tělo, ale ta ho špičatými lokty od sebe odstrkuje? Sytější tahy štětcem před Iviným břichem naznačují jeho růst, zvětšování. Autorka je otočena prázdné budoucnosti.

Autorce se nejlépe malovalo slunce, huň tvořila vlastní hlavu, měla potřebu zdůraznit *víc lidí v sobě*, jako matka se vnímá ve *více rolích současně*. Dodala, že *po porodu* (měla týden do termínu) už jsou *důležitá jen prsa*. Zároveň je Ivanina hlava v obraze málo výrazná, sama vnímá splývání rolí v sobě. Hledá autentickou identitu?

2.3.8. EVA

Eva (29, VŠ, vedoucí obchodního domu) je maminkou dva roky a osm měsíců starého syna, kterého porodila plánovaným císařským řezem, tři týdny před termínem porodu,

kojila ho dva měsíce. Syn byl plánovaný, otěhotnění proběhlo do půl roku, od rozhodnutí mít dítě. Na mateřské dovolené je tři roky.

Z porodnice si odnesla špatné vzpomínky na oddělení šestinedělí, měla problém s nástupem kojení a sestry i pediatr ji za to vinili. Během mateřské dovolené se vdala za otce (32 let) svého syna. Syn byl na estetické operaci s ušima.

Na mateřství se moc těšila, mateřská dovolená se jí pomalu chýlí ke konci a má pocit, že nestihne, co vše plánovala. Skoro každý den tráví se synem odpoledne u rodičů na zahradě. Manžel s nimi tráví odpoledne, pokud nejsou venku, doma si otec se synem hraje a Eva se věnuje domácnosti. Společně podnikají výlety, na kolech, do parku, na písek... Všechny aktivity zvládá se synem i otec bez Evy, která si dodělavá magisterské vzdělání a každý druhý víkend tráví ve škole.

Při poledním spánku syna se Eva učí nebo se věnuje vlastním aktivitám (ruční práce, tvoření atd.). Je dobrovolnicí v rodinném centru, podílí se na organizaci výletů maminek s dětmi.

Uvědomuje si, že na syna někdy zbytečně křičí. Již delší dobu se snaží opět otěhotnět.

Obr. 8: Tematická koláž (formát 43 x 29 cm, orientace na šířku), autorka Eva

Evina (obr. 8) koláž je nejmenší, která je do této práce zařazena, přesto v ní najdeme mnoho obrázků ledabyle ostřížených, z nichž některé se celé ani do podkladu nevešly a vyčuhují z obrazu.

Na první pohled upoutá *nápis* „*Jsem akční matka*“. A to Eva je, stíhá toho opravdu hodně, *hodně cvičí, vaří dvojí jídla – „jinak“ pro manžela, věnuje se různému tvoření*.

Maminka manžela (vyčuhuje z obrazu) má v každé ruce jednu zavařeninu, vedle je na obrázku i se svým *manželem*. Mají *hezký vztah*. Pod nimi, s bolavými zády, je *Evina maminka a tatínek* – také si sahá na záda, má hůlku a je malovaný. (Eva ho nevnímá „jinak“, ale takto ho vidí.) V blízkosti rodičů umístila Eva hodiny. Komu patří? Skupinka malých dětí je z *rodinného centra*, kam chodí Eva jako dobrovolník.

Sama sebe se vidí jako Marta Jandová, která drží v ruce miminko. Její *manžel* je hned vedle ní, černobílý, také s miminkem (přičichává k němu). Může se jednat o vzpomínku, hlavně u šedivého provedení manžela, nebo o touhu být znovu maminkou novorozeněte.

Všichni, i se synem, jsou na obrázku rodiny s blondatým chlapcem. (Podobní si nejsou.) Níž je obrázek s *dětskou nevěstou a ženichem, kteří se vzali, a vznikla z toho velká pohádka*. Vlevo se spojily dvě *štiky* (souvislost s autorčíným jménem, které přijala po svatbě od svého manžela). *Brali se v klášteře* vyobrazeném na obrázku, pro úplnost je i předložena *mapa* s přesným místem určení.

Všichni mají rádi med, denně ho konzumují. Mají medový život? V levém dolním rohu, identifikačním, jsou *Eviny sny: sní o domečku na venkově, rodinném autu, pohádkové dovolené*.

Autorce bychom mohly zadat rozpracovat (namalovat) scénu s průhledu do krajiny z jiného století, kterou nalepila do identifikačního, dolního rohu, v koláži. Červený malovaný květ (odkaz např. k menstruaci) může být klíčem k poznání. Autorka i dítě jsou v černé barvě – nestandardní pojetí. Akční matce bychom doporučili, aby ubrala, pak může být všechno „jinak“.

2.3.9. HEDVIKA

Hedvika (34 let, VŠ, sociální pracovnice a zdravotní sestra) je jedinou maminkou, od které mám půjčené koláže dvě, nalepené s půlročním odstupem. Hedvika je maminkou dvou holčiček, obě byly chtěné, u obou čekali manželé rok, než se Hedvice podařilo otěhotnět.

První koláž lepila Hedvika v době, kdy starší dceři byly dva roky a tři měsíce. Doma byla skoro tři roky. Dcera se narodila ve 38. t. t., přirozeným porodem, za přítomnosti manžela (35 let), kojena byla jedenáct měsíců. V tomto období byla ve 13. t. t.

Velmi ji trápilo, že nemůže okamžitě podruhé otěhotnět, podstoupila hormonální léčbu, čekali rok. Dny na mateřské dovolené probíhaly podobně jako u jiných maminek. Péče o dítě spojená s domácností, pobyt venku s dítětem na pískovišti, pohádka před spaním... V manželově přítomnosti si buď otec s dcerou hrál nebo pomáhal s úklidem, staral se o dům.

Již před svatbou řešili s manželem často konflikty s jeho matkou, se kterou si nerozuměla. Po narození dcery se vztah ještě zhoršil, omezili setkání jen na oficiální návštěvy párkrát do roka, přestože žijí v jedné vesnici. Pro Hedviku i jejího manžela je nepříjemné vídat se i s manželovým otcem, alkoholikem.

Druhá koláž vznikla bez mého vědomí, Hedvika ji nalepila z vlastní iniciativy. Dá se předpokládat, že práce na koláži pro ni měla osobní hluboký význam. Na koláži pracovala čtyři měsíce po předčasném porodu, ve 29. t. t., mladší dcery. Na neonatologickém oddělení strávila dva měsíce.

Období se stalo klíčovým v životě jejím i těch nejbližších. Ze dne na den změnila své hodnoty, vnímání a postoj k životu. Hedvika zažívala pocity, které nelze popsat slovy. Byla ráda, že holčičku už nemá v břiše, protože její placenta přestala růst a neměla být z čeho vyživována, ale zároveň věděla, že vyhráno nemají.

Její manžel se tehdy staral sám o dvou a půlletou dceru, za pomoci Hedviččiny matky. Naučil se obsloužit celou domácnost, dceři se maximálně věnoval, jezdili na výlety, modelovali, malovali, vymýšlel pro ni hry. Všechny vztahy v nejužším rodinném kruhu se upevnily.

Obr. 9b: Tematická koláž – druhá (vel. A2, formát na výšku), autorka Hedvika

Koláž (obr. 9b) je ze tří čtvrtin pokryta malými obrázky z časopisů, jako je to v první koláži. Všechny obrázky jsou pravoúhle obstříhnuté.

Vlevo nahoře jsou tři těhotenská břicha, pod nimi ultrazvukový obrázek, níž obrázek z porodu. Velké těhotenské břicho uprostřed, s nakreslenými hodinami, ukazující časový údaj „za pět minut dvanáct“ je v obrázku dominantní. Hedvika vzpomíná, jak *cítila, že je něco špatně, sbalila tašku a jela do nemocnice, kde po týdnu pozorování podstoupila císařský řez.*

S odstupem času dokáže o koláži mluvit. V levé polovině koláže nahoře nalepila obrázek, který jí silně připomíná její *dceru v inkubátoru, když ji poprvé viděla.* Manžel je nalepen jako *tatínek s maminkou a miminkem* v dolním pravém rohu obrazu. Dvě dívky v šatičkách (hned nad obrázkem s manželem) jsou *její dcery*, mají doma v rámečku fotografii, kde jsou podobně vyfocené.

Obraz působí nevyváženě. Pravá strana, autorčina, je těžší (polepena obrázky), strana protějšku (druhorozená dcera) je neúplná. Nepolepená místa vyplňují střídavě *černé (negace) a růžové (vina) šrafy.* Tak vyjádřila Hedvika své *emoce, střídání nálad.*

V nemocnici se vyrovnávala ještě s *odloučením od starší dcery*, věnovala jí spoustu svých myšlenek – obrázek těhotenského břicha s fialovým svetrem a malé holčičky v levém dolním rohu.

Na obou kolážích se podepsal nezaměnitelný autorčin rukopis. Obrazy působí mdle, pastelově. Členění nalepenými obrázky připomínají koláže dvě prošívané deky, kdy ve druhé koláži část deky chybí, chybí síla.

2.3.10. Helena

Helena (29 let, VŠ, studentka) je maminkou tři a půlleté dcery, kterou přivedla na svět normálním vaginálním porodem, bez doprovodu blízkých. Helena se s manželem nemohli dítěte dočkat. Po čtyřech letech neúspěšných pokusů, podstoupili dvakrát umělé oplodnění. Dceru nakonec počali přirozenou cestou. Helena ji do dvou a půl let kojila.

Helena je již tři a půl roku doma, dcera dochází už pár měsíců na půl dne do mateřské školy. Bývá hodně nemocná, prodělala několik zánětů středouší, podstoupila operaci v celkové narkóze.

Helena pracuje občas, zastupuje nemocné kolegyně v mateřské škole. Chtěla by další dítě, ale manžel (53 let) nechce, má ještě dospělého syna z předchozího manželství a na další otcovství se cítí už starý.

Do dceřiných druhých narozenin bydleli u Heleniny tchyně v malém bytě. Helena se snažila pobývat co nejvíc mimo domov, brávala dceru i dvakrát denně na procházky, vracela se domů pouze na oběd a v podvečer, kdy už byl doma i její manžel. S tchyní si nerozuměly, věkově je dělí skoro dvě generace, na syna si dělá nároky, trávila s ním večery v obývacím pokoji a Helena s dcerou byly ve vedlejším pokoji.

Od doby, co žijí v domku na vesnici, se jejich život změnil. Manžel pracuje částečně z domova, s jeho matkou se vídají minimálně. Bývají tedy skoro pořád všichni doma, ale Helena vnímá manželovu přítomnost doma pasivně, skoro celé dny pracuje nebo se věnuje zvelebování domu. Dceři se věnuje většinou pouze za Heleniny asistence, chodívají do lesa, hrají si na zahradě, společně nakupují. Helena studuje arteterapii, v době, kdy je ve škole, o dceru se stará její matka.

Obr. 10: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Helena

Koláž (obr. 10) je tvořena různě velkými obrázky, některé části obrázků, zvláště v pozadí, nejsou stříhány, ale utrženy. V obraze se střídá několik míst a časů.

V souvislosti s chladnou osvětlenou krajinou v levé horní polovině obrazu hovořila autorka o *vnímání manželova chladu*. Strom obalený sněhem uzavírá spolu se lvem průhled do *pohádkové krajiny*, kam by autorka ráda vstoupila, ale má dojem, že *lev jí v tom brání*. Za ženou ve vodě, ve středu koláže, se táhnou *hnědé vyprahlé kopce* s šedou oblohou až k pravému hornímu rohu obrazu. Pravou stranu obrazu směrem dolů uzavírá nevlídná periférie s *krácející šelmou s mládětem v zubech*.

Autorka se vidí na obraze několikrát: jako největší něžná *snící matka* s malým nahým dítětem. (Autorka *touží mít další dítě*.) Jako žena, *ponořená až po prsa ve vodě* nesoucí na hlavě batoh. Batoh se smotaným lanem představuje pro autorku *generačně předávané deprese mezi ženami rodu*. (Depresemi trpěla nejen Helenina, ale i její *prababička, babička, maminka a sestra*.)

Šelma nesoucí v zubech své mládě (*kočka tahá koťata*) připomíná autorčino denní *opouštění domova, ve kterém žili s tchyní*. Na cestě pryč tvoří spleť elektrického

vedení překážku (umístění v identifikačním místě), která může mít souvislost se zamotaným lanem na batohu (již zmíněno výš).

Do levého dolního rohu nalepila autorka *obývací pokoj své tchyně. (Helenina dcera, která si v koláži kreslí, možná vnášela do tchynina bytu světlo.)* V pokoji plném trofejí stejná šelma sedí u pohovky. Helena v ní vidí *svou tchyni, která čeká na svého syna*. Ten má tento pokoj za zády, jakoby se opíral o tchyninu pohovku. Dle barev manželova oblečení můžeme uvažovat o jeho souvislosti se dvěma stíhacími letouny (stíhačkami), v levé části koláže nad vrcholky hor a v pravém horním rohu, kde je zadní část letadla schována za vybuchující sopku.

Ústřední téma se odehrává uprostřed koláže. Černobílým obrázkem *autorka vzpomíná na sebe a svého otce*. Otec jako lev a malá *holčička* s medvídkem je sama autorka, zobrazena přibližně ve věku, který má nyní její dcera. Lev je moc velký, není možné, aby jej objala, nemá k němu přístup, věnuje se plyšovému medvídkovi jako přechodovému objektu. *(V době lepení koláže otec trpěl alkoholovou demencí, nepoznával své blízké; asi měsíc po vytvoření této koláže zemřel.)*

U kojící holčičky v podkladové části dole uprostřed obrazu autorka vysvětluje, jak důležité pro ni bylo kojení. Byla to doba, po kterou měla svoji dceru sama pro sebe, nemusela se o ni s nikým dělit. Chránila ji tak před špatným vlivem své tchyně.

Obraz působí symetricky, v levé straně obrazu, stejně tak při pravé straně, je stíhačka (stíhací letoun) a šelma. Lze koláž vnímat jako hrací kartu, kdy symboly v rozích udávají její hodnotu? Jakou hodnotu mají dvě stíhačky a dvě podivná nehostinná místa ve spodních rozích?

Autorky bychom se mohli ptát, jak s touto kartou dál hrát? Co má společného se svojí tchyní? Nakolik ji vnímá jako soupeřku?

2.3.11. VENDULA

Maminka Vendula (33 let, VŠ, administrativní pracovnice) je doma pět a půl let. Má dva syny, staršímu je pět a mladšímu dva roky. Obě děti byly plánované a s prvním otěhotněla Vendula okamžitě, u druhého trvalo rok, než se otěhotnět podařilo.

Prvorozený syn se narodil přirozeným porodem, mladší akutním císařským řezem ve 37. t. t. Mladšího syna stále kojí.

Starší syn chodí přes týden na dopoledne do školky. Vendula vnímá mateřskou dovolenou stereotypně, točí se mezi dětmi a domácností. Oživení přináší víkend, kdy i s manželem (34 let) podnikají výlety, navštěvují přátele a širší rodinu. Manžel nakupuje, občas uvaří. Když bývá doma, bere si děti ven, v zimě do bazénu. Vendule zbývá na sebe čas pouze večer, když děti usnou, většinou si čte.

Vendula považuje děti za životní dar, díky kterému dospěla, naučila se zodpovědnosti o druhé, více si váží peněz. Vnímá ztrátu téměř veškerého volného času. Předčasně se obává hledání nové práce. Její manžel se s příchodem druhého syna těžko vyrovnával s tím, že Vendula věnuje péči dětem a on by měl „přiložit ruku k dílu“.

Obr. 11: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Vendula

Koláž (obr. 11) je geometricky uspořádaná (uklizená), vyniká v ní bílý podklad zaplněn malými, většinou pravouhle vystřiženými obrázky vlastních izolovaných obsahů, které nevykazují hlubší souvislosti mezi sebou, jakoby bez kontextu.

Vendula si lepení koláže předem promyslela, pomyslně rozdělila koláž na několik částí, z nichž každou doplnila popiskem. V levém horním rohu umístila POZITIVA mateřské dovolené, proti, do *pravého horního rohu NEGATIVA*, uprostřed *EMOCE*, které zakreslila tužkou jako šest „smajlíků“.

Do středu koláže nalepila tři portréty jako z galerie: *sebe při pečení koláče*, napravo *manžela* s překříženými rukama a *staršího syna*, jak zabaluje jahodové knedlíky do těsta. Na svoji hlavu umístila Vendula *mladšího syna*. Ke svým *nejmilejším* dokreslila pastelkou červená *srdíčka* s černým obrysem. (Nejen hlavní aktéři, ale i vše ostatní, je nalepeno odděleně, jako by bylo vše oddělováno? Čím?)

Po levé a pravé straně uprostřed jsou šikmo nalepené obrázky s doprovodným nápisem *CESTOVÁNÍ, ZÁŽITKY Z CEST*. Spodní část koláže rozdělila na tři oblasti *PŮVODNÍ PŘEDSTAVA, SOUČASNOST, BUDOUCÍ VIZE*.

Autorky bychom se mohli zeptat, jak vnímá svého manžela s překříženými rukama, zda jí je takový manžel na mateřské dovolené nějak nápomocen. Mají „zážitky z cest a s dětmi“ a „setkání s kamarádkami“ opravdu takovou podobu, když jsou pootočeny?

2.3.12. JANA

Koláž jsem lepila ve svých 34 letech, při rodičovské dovolené se svým mladším, tehdy dvouletým, synem. Prvorozený syn měl čtyři roky a druhým rokem navštěvoval mateřskou školu. Obě děti byly plánované, otěhotněla jsem vždy okamžitě a děti jsem přivedla na svět přirozeným porodem. Otec (34 let) porod druhého syna nestihl. Obě děti jsem osm měsíců kojila. Doma jsem byla již čtyři a půl roku, od samého počátku těhotenství s prvním synem. Jsem učitelka výtvarné výchovy a českého jazyka.

V okamžiku lepení koláže si napsala: „Neměli jsme se stěhovat do mého rodného města, přišla jsem o každodenní psychohygienu s kamarádkami, naši se nám víc vetřeli do života a manžel se vzdálil, má pocit, že naši mají dělat vše, s čím mi dřív pomáhal on. Než jsme se přestěhovali, cítila jsem se víc sama sebou, i jako máma jsem si byla jistější.“

Velmi mi zklamalo přijetí mých dětí mými rodiči. Stále mám pocit, že role babičky a dědečka pokulhává. Neustále poslouchám, jak oni byli taky na všechno sami (přitom si vybavuji, jak často k nám jezdívala třeba i na celý týden babička a jak jsme my bývaly u nich.) Myslím si, že se přirozeně předpokládá pomost a angažovanost babiček a dědečků. Jinak by si lidé děti nepoživovali! Tohle mi dost zklamalo. Zároveň se můj manžel zatím nestal opravdovým otcem, víc než rodič se doma chová jako starší provokativní brácha. Není s ním domluva. Sice hodně pracuje, ale když je doma, snaží se vždy vypařit, aby se zdržoval co nejméně. Večery a noci tráví na diskotékách. Od doby, co bydlíme v mém rodném městě, mám pocit, že se nezblázním, ale že už jsem blázen! Jsem totálně vyhořelá matka!“

Obr. 12: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Jana

Koláž (obr. 12) je tvořena různě velkými vystřiženými obrázky, většinou dle obrysu postavy nebo objektu, mnohé se překrývají.

Jakoby odděleně (v bublině) můžeme vnímat ženu na identifikačním místě, v pravém dolním rohu, koláže. Žena působí klidně, vyrovnaně, svěže. Je krásná. Vzpřímeně sedí, nohy má překřížené před nimi položenou sklenici **naplněnou**

mateřstvím, s úsměvem pohlíží do minulosti, relaxuje. Je **sama**, má odstup (identifikační potřeba odstupu), je to hotová, dospělá žena.

Myšlenky jsou umístěné **v srdci**: Chci pro své dítě to nejlepší (nápis). Uvnitř velkého vystřiženého srdce je žena, která drží v náruči miminko pijící mléko z lahve. Srdce jako **láska**, která je i **bez kojení**. **Mateřská láska** je, když chceme to nejlepší pro dítě. Zmíněné ženy jsou podobně oblečené.

Štětce a akvarelový blok hned vedle srdce při pravé straně? **Malovala jsem** odjakživa, teď do školy a malovat nepřestanu.

Namalovala jsem si dům, v levém horním rohu, chtěla jsem ho nejen pro své děti, ale i pro sebe. Moc jsem se těšila na stěhování do našeho **žlutého domu**, který je na koláži **prázdný, neobydlený, se zavřenými okny**. (Zatím.)

Další **žena, statečná**, jdoucí vpřed, bez závratí, bez jištění, krůček po krůčku dere se vpřed „v korunách stromů“, bez půdy pod nohama. **Je sama**. Pod korunami stromů je **Zahrada pro děti** (nejen pro děti?), kde si mohou hrát, trhat ovoce....

V levém dolním rohu je **otevřen světle zelený** (z dětství) **retro** (minulost) **kufřík**. (Kufřík byl původně lepen z důvodu blížícího se stěhování.) Při mateřské dovolené s mladším synem nebýval manžel moc doma, často služebně odjížděl s kufrem. V kufříku má upomínkové předměty z dětství – porcelánovou sošku šelmy, která může představovat manželovu zemřelou matku, která ho předčasně opustila. Jaký význam má pro něho porcelánová šelma?

Moje děti si nesou **košíčky**, které je potřeba stále **naplňovat, sytit láskou**. Pořád dokola. Jeden se naplní, druhý je prázdný, plní se. Mladší syn, nesoucí košík plný červených jahod, jde po pěšině, drží se s bráchou **za ruku**, každý má svůj košíček. Starší syn není nohama na zemi, lítá od doby, kdy udělal první kroky, chvíli je tam a hned zas tady.

Obě naše děti mají svého **medvídka**, Mikuho. Jsou umístěny nad jejich hlavami. V jejich představě ožívají, hrají si s nimi, mluví na ně.

Z pohádkové země přijíždí i **McQueen**, který se svými kamarády zaplnil nejen náš den. A „**Z lásky k Česku**“? Jako ta pohádka o Moravákovi (manžel pochází ze severní Moravy), který přijel do Čech vydělat peníze?

Ústřední téma se odehrává ve středu obrazu, ohraničeném pomyslným rámečkem **povinností mateřství**: jídlo (sladká bábovka, slané křupky, pomazánka), představy o mateřství (myšlenky v srdci), věšené prádlo a děti. Sevření povinnostmi, já a můj manžel?

Maminka, jako **dospívající dívka**, s ozdobenou (**zatíženou**), sklopenou **hlavou** a vedle ní usmívající se manžel, otec dětí, kterého je v obraze jen část – hlava a jedno rameno. (Tak velká byla tehdy jeho přítomnost?)

Esenci celému příběhu dodávají **adjektiva** čtena ze středu podkladu koláže, za manželovou hlavou. Vyjadřují, jaká je tato mateřská dovolená: „velký, poslední, divné, šťastná, zdravá, zklamaná, vulgární“.

Byla (je) taková jen mateřská dovolená nebo „můj život s partnerem“. (Pokud zkomolíme i nápis z obrazu v pravém dolním rohu.)

2.4. Shrnutí práce s kolážemi

Tematické koláže a jejich interpretace jsou v praktické části řazeny podle délky trvání mateřské dovolené jejich autorek, které jsou ve zkratce také představeny.

Milada je tedy považována za maminku, která byla v době lepení koláže na mateřské dovolené po nejkratší čas. Nejdelsí mateřskou dovolenou zažívá Vendula, která se mezi narozením svých synů nevrátila do zaměstnání.

V chronologickém řazení vzniku koláže, s ohledem na délku mateřské dovolené, můžeme pozorovat vykazující se shodné znaky v zobrazování v koláži s tím, co daná žena právě prožívala, jaké měla myšlenky, co jí obklopovalo.

Ženy, které „stojí na začátku“, jsou těhotné a čekají své první dítě, nebo ženy, které jsou čerstvými maminkami, rodily před pár měsíci své první dítě, do svých koláží dávají často více obrázků nahých **miminek**; právě narozených miminek z **porodního sálu**; schematické obrázky z **vývoje plodu** v těle matky; **pozitivní těhotenské testy**; dále předmětů, které jsou spojovány s příchodem dítěte na svět (**výbavička**, kojenecké **hračky**, postýlky). Sebe zobrazují s **těhotenským bříškem** v těsné blízkosti se svým partnerem, který se většinou břicha něžně **dotýká**. Často se objevují **symboly srdíček**, čímž autorky chtějí zdůraznit, že jejich miminko se narodí/narodilo z lásky.

Dvě těhotné ženy nalepily do koláže **otazník** v kontextu neznámého **pohlaví** svého miminka. Objevují se hodiny s ručičkami, symbolizující **hodiny čekání** (u žen před porodem) nebo **snažení** (u žen, kterým se nedaří otěhotnět).

Ženy, které jsou déle v mateřské roli, se již nevěnují pouze dítěti, ale stávají se zdatnými **hospodynkami**, do svých obrazů vkládají domácí **elektrospotřebiče**, **mycí prostředky**, násady s košťaty. Sebe zobrazují při činnostech jako je **vaření**, **věšení prádla**. Jejich **děti** jsou **starší**, bývají **blíže otci**, příp. prarodičům, zobrazeny bývají při nějaké **hře**, někdy už v kontaktu **se svými vrstevníky**.

Pokud je žena na mateřské dovolené již jako vícenásobná matka, kdy nejstarší dítě navštěvuje mateřskou nebo základní školu, ve svých myšlenkách se věnuje především sobě, touží po vlastní **seberealizaci**. Taková žena se v koláži většinou objevuje jako **klidná**, **vyrovnaná**, **upravená** žena, která udržuje **odstup od svých dětí**, většinou i **od manžela**. Pozornost odvrací od dětí **k sobě**. Děti zabaví **kreativní činností**,

společenskou hrou, příp. je pošle **ven** s otcem. Touží po změně, zobrazuje se většinou v jiném **prostředí i čase**, než ostatní dění na koláži.

V kolážích se můžeme často setkat s obrázky jídla, hlavně **zdravé výživy**, kterou autorka předkládá celé rodině, i když ve skutečnosti dbá především o svoji štíhlou linii. V obrazech najdeme i spoustu **prázdných židlí**, prostřených stolů. Objevují se **domy**, v kolážích majitelek domů i těch, které po domě, po té, co se staly matkami, touží.

Kromě dvou autorek, je žena v koláži vždy nalepena minimálně dvakrát. Můžeme tedy souhlasit s tím, že žena má **mnoho tváří** a žena jako matka je i ženou **mnoha rolí**. Všechny ženy v kolážích jsou **láskyplnými matkami**. Ženy se v kolážích neotáčejí zády.

Koláže, kromě jedné, jsou pojaty **na šířku**. Dodrženy, až na dvě koláže, jsou doporučené velikosti podkladu (A2). Pouze jedna koláž je domalována akvarelovými barvami, **popiskům** se neubránily dvě autorky.

Největší rozdíl vnímám v porovnání čtyř koláží **žen poučených** o tvorbě koláže z **Ateliéru arteterapie** a ostatních žen, jejich koláže jsou buď přeplněné malinkými obrázky (př. samá miminka, kdy koláž připomíná vítání občánků v novinách) nebo jsou prázdná, s vystupujícím podkladem do popředí. V obou případech obrázky v kolážích jsou nositel různých obsahů s minimální souvislostí.

Vymezená období, podle délky doby, kterou žena tráví na mateřské dovolené, nelze považovat za pevně oddělená období se specifickými znaky v zobrazování, protože prožívání a myšlení žen se liší, stejně tak obsahy koláží se mohou propojovat, např. žena, která vodí dítě do mateřské školy, již pracuje, se může už rok marně snažit otěhotnět.

Je důležité uvědomit si, že provedené shrnutí o tematických kolážích „**Mateřská a rodičovská dovolená**“, má platnost pouze pro skupinu koláží, které byly propůjčeny do mé bakalářské práce.

Každá koláž vypovídá nejen o prožívaném mateřství v životě ženy, ale odráží autorčin vtisknutý životní příběh, včetně všech podstatných vztahů. Způsob, jak žena prožívá své mateřství, je podmíněno fungováním partnerského vztahu, jeho podobou daleko před tím, než se partneři stali rodiči, a kvalitou vztahů s prarodiči dítěte.

ZÁVĚR

Bakalářská práce v Ateliéru arteterapie je určena pouze užšímu okruhu čtenářů, oborem arteterapie zasvěcených, proto jsem si mohla dovolit věnovat se i sobě, svým pocitům a vlastnímu prožívání mateřství. Volbou tématu jsem upozornila na neporozumění, nepohodu, své vlastní mateřské dovolené.

Při psaní práce jsem si uvědomila, že odpověď na moje mateřská úskalí najdu pouze sama v sobě, a že koláže ostatních žen k tomu ani nepotřebuji. Proto jsem se rozhodla, že kapitolu, kde se věnuji svým niterným pocitům, nakonec do obsahu práce nezařadím, prostor zde patří kolážím.

Tematická koláž, jedna z arteterapeutických technik, se nabízí jako možnost náhledu do tajemství ženiny mysli. Zároveň, jak uvedly autorky koláží, tvořivá aktivita jim umožnila relaxaci, věnování se sama sobě, svým myšlenkám.

Arteterapie by mohla ženám na mateřské a rodičovské dovolené poskytnout bezpečný prostor pro sdílení svých ambivalentních pocitů a náhled na prožívanou skutečnost.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

ADOPCE.COM. *Adopce (osvojení): Základní pojmy* [online]. [2010]. Dostupný z WWW: <<http://www.adopce.com/adopce-osvojeni/zakladni-pojmy>>

BADINTER, Elisabeth. *Materská láska : Od 17. století po současnost*. Bratislava : Aspekt, 1998. 277 s. ISBN 80-85549-04-2.

BARTLOVÁ, Petra. Některé aspekty identity matky. *Československá psychologie*, 2007, roč. 51, č. 3, 301 – 311 s. ISSN 0009-062X.

DESJARDINS-SIMON, Joëlle. *Nevědomé příčiny neplodnosti*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2015. 184 s. ISBN 978-80-262-0821-1.

ČERMÁKOVÁ, Marie. *Proměny současné české rodiny: (rodina - gender - stratifikace)*. Vyd. 1. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.

FROMM, Erich. *Umění milovat*. Vyd. 11. Praha : Portál, 2015. 136 s. ISBN 978-80-262-0806-8.

GJURIČOVÁ, Šárka. Žena na mateřské dovolené. *Psychologie dnes*, 1999, roč. 5, č. 2, 8 – 11 s. ISSN 1211-5886.

GREGOROVÁ, Radka, MUDr. *Jste těhotná? Nejprve se mění vaše psychika* [online]. [8.7.2015]. Dostupný z WWW: <<http://www.babyweb.cz/jste-tehotna-nejprve-se-meni-vase-psychika>>

GUTMAN, Laura. *Mateřství a setkání ženy s vlastním stínem : Životní krize a emocionální revoluce*. Vyd. 1. Praha : Maitrea, 2013. 301 s. ISBN 978-80-87249-46-8.

KOUŘILOVÁ, Jana, MAZEHOVÁ, Yvona. Příprava učitelů a aktuální proměny v základním vzdělávání. *Příprava učitelů a aktuální proměny v základním vzdělávání :*

České Budějovice 15. a 16.9.2005 . Vyd. 1. České Budějovice : Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 2005. 198 s. ISBN 80-7040-789-1.

LEBOYER, Frederick. *Porod bez násilí*. Praha : Stratos. 1995. 56 s. ISBN 80-85962-04-7.

LHOTOVÁ, Marie. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*. Vyd. 1. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2010. 199 s. ISBN 978-80-7394-209-0.

LIEBMANN, Marian. *Skupinová arteterapie : nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2005. 279 s. ISBN 80-7178-864-3.

MAREK, Vlastimil. *Nová doba porodní : Život před životem : Porod jako zázrak : První tři minuty a jak dál : přirozený porod jako cesta ke společnosti bez násilí*. Vyd. 1. Praha : Eminent, 2002. 263 s. ISBN 80-7281-090-1.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Vyd. 1. Praha : Avicenum, 1986. 335 s.

NĚKRASOV, Anatolij. *(Přehnaná) mateřská láska*. Vyd. 1. Bratislava : Eugenika, 2008. 204. ISBN 978-80-8100-074-4.

PŘIB, J. a kol. *Mateřská a rodičovská dovolená*. Vyd. 2. Praha : GRADA Publishing, 2003, 156 s. ISBN 80-247-0675-X.

RUBINOVÁ, Judith, Aron. *Přístupy v arteterapii : teorie & technika*. Vyd. 1. Praha : Triton, 2008. 543 s. ISBN 978-80-7387-093-5.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem : vývojová psychologie*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.

SLAVÍK, Jan, CHRZ, Vladimír, ŠTĚCH, Stanislav. *Tvorba jako způsob poznávání*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2013. 538 s. ISBN 978-80-246-2335-1.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Vyd. 3. Praha : Portál, 2012. 224 s. ISBN 978-80-262-0217-2.

ŠEĎOVÁ, Klára. Mateřství jako pozitivní hodnota a žitý svět. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. U, Řada pedagogická = Studia paedagogica*. 2003, roč. 51, č. U8, 11-27 s. ISBN 80-210-3120-4. Dostupný z <<http://hdl.handle.net/11-222.digilib/104538>>

ŠEĎOVÁ, Klára. Vyprávění o mateřství jako heroický epos. Vystoupení na konferenci *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku. Umění ve vědě – věda v umění*, Praha 23. – 25. 1. 2006. Dostupný z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/ped/kvalita/sources/Clanky/Materstvi.pdf>>

ŠICKOVÁ, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2008. 176 s. ISBN 978-80-7367-408-3.

TRAPKOVÁ, Ludmila, CHVÁLA, Vladislav. *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. 224 s. ISBN 80-7178-889-9.

TURČAN, Pavel, MUDr. *K dítěti vám pomůže vysadit mléko, nejezdit na kole a milovat se jen 2 týdne* [online]. [14.1.2016]. Dostupný z WWW: <<http://www.kafe.cz/rodina-a-domov/k-diteti-vam-pomuze-vysadit-mleko-nejezdit-na-kole-a-milovat-se-jen-2x-tydne-34496.aspx#.V2-27o9OJv1>>

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie : Dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha : Portál. 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

YALOM, Irvin D. *Máma a smysl života*. Vyd. 5. Praha : Portál, 2014. 229 s. ISBN 978-80-262-0642-2.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obr. 1: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Milada

Obr. 2: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Pavlína

Obr. 3: Tematická koláž (papír. karton 93 x 42 cm, orientace na šířku), autorka Lada

Obr. 4: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Linda

Obr. 5: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Šárka

Obr. 6: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Gita

Obr. 7: Tematická koláž (vel. A2, formát na výšku), autorka Iva

Obr. 8: Tematická koláž (formát 43 x 29 cm, orientace na šířku), autorka Eva

Obr. 9a: Tematická koláž – první (vel. A2, formát na výšku), autorka Hedvika

Obr. 9b: Tematická koláž – druhá (vel. A2, formát na výšku), autorka Hedvika

Obr. 10: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Helena

Obr. 11: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Vendula

Obr. 12: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Jana

Obr. 1: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Milada

Obr. 2: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Pavlína

Obr. 3: Tematická koláž (papír, karton 93 x 42 cm, orientace na šířku), autorka Lada

Obr. 4: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Linda

Obr. 5: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Šárka

Obr. 6: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Gita

Obr. 7: Tematická koláž (vel. A2, formát na výšku), autorka Iva

Obr. 8: Tematická koláž (formát 43 x 29 cm, orientace na šířku), autorka Eva

Obr. 9a: Tematická koláž – první (vel. A2, formát na výšku), autorka Hedvika

Obr. 9b: Tematická koláž – druhá (vel. A2, formát na výšku), autorka Hedvika

Obr. 10: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Helena

Obr. 11: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Vendula

Obr. 12: Tematická koláž (vel. A2, formát na šířku), autorka Jana

